

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Daniel Fazlić

Diskurz Balkana

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Daniel Fazlić

Mentor: Izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Diskurz Balkana

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Staršema za potrpljenje in neomajno podporo.

Prof. dr. Asimu Mujkiću za mnenje in pomoč pri izdelavi diplomske naloge.

Evi za nenehno 4 letno debatiranje in intelektualno kastriranje, ki me je prisililo, da sem naredil boljše in zato nenehno razvijal svoje potenciale.

Diskurz Balkana

Balkan je pojem, ki s sabo nosi več pomenov. Primarno je to bil geografski pojem, ki se je kulturno tako močno obremenil, da je postal sinonim za nekaj, čemur nobeden ne želi biti označen, da pripada. Balkanizem kot ga Todorova predstavi, nam ne daje zadovoljivega odgovora o balkanskem diskurzu, ampak le diskurz o Balkanu, kjer Balkan nastopa kot Drugi. Diskurzivna identiteta je osrednji koncept te naloge in pomeni predvidljivo obnašanje subjektov v določenem diskurzu, glede na njihovo poreklo in ostale lastnosti, ter predispozicionirano obnašanje utemeljeno na tej identiteti, ki obratno prav tako zahteva identifikacijo. Moški se identificira kot moški še preden pristopi v interakcijo z drugo osebo, hkrati pa druga oseba od njega pričakuje da se bo obnašal znotraj specifičnega diskurza »moško«. Nacionalizmi in nacionalna identiteta so zelo močni elementi v balkanskem diskurzu in skozi zgodovinski pregled vidimo izvor te težnje, kako se je oblikovala in kako se repetira v diskurzu, četudi se hegemonski diskurz upira nacionalizmu. Turški vpadi in polvojaške značilnosti obmejnih dežel Balkana dajejo specifične pogoje za razvoj nacionalnih identifikacij in pojav nacionalizmov.

Ključni pojmi: Balkan, diskurz, identiteta, diskurzivna identiteta, hegemonija.

Balkan discourse

The Balkans is a concept which carries a number of meanings. Primarily, this was a geographical term that has become so heavily culturally identified; it became synonymous with something that no one wants to be labeled as. Balkanism as presented by Todorova, does not give a satisfactory answer about the Balkan discourse, but only a discourse on the Balkans, where the Balkans act as the Other. Discursive identity is the central concept of the thesis and means the predictable behavior of operators in a given discourse, regardless of their origin, other characteristics and predisposed behavior based on this identity, which in turn also requires identification. A man identifies himself as a man before interacting with another person while the other person expects him to behave within a specific "masculine" discourse. Nationalism and national identity are very strong elements in the Balkan discourse and through historical overview the origins of this trend, and how it was built and how it reproduces in discourse, even if it resists hegemonic nationalistic discourse, will be seen. Turkish invasions and semi-military features of Balkan "frontier lands" provide specific conditions for the development of national identification and the emergence of nationalism.

Key words: Balkan, discourse, identity, discourse identity, hegemony.

Kazalo

1 Uvod	6
1.1 Metodologija	7
1.2 Struktura naloge	8
1.3 Raziskovalno vprašanje	9
2 Balkan.....	10
2.1 Balkan kot samostalnik.....	10
2.2 Balkan kot glagol.....	12
3 Orientalizem	13
4 Balkanizem.....	14
5 Turški problem	17
5.1 Posledice turških vpadov	17
5.2 Inter arma enim silent leges.....	19
5.3 Vojna krajina	21
6 Identiteta Balkana.....	23
6.1 Identiteta kot proces identifikacije	24
6.2 Identiteta kot skupinsko pojmovanje.....	25
6.3 Sočasna dialektika	27
7 Sklep.....	31
8 Literatura	33

1 Uvod

»Quem incolae Bolchanum vocant« (Callimaco v Jonov 1980, 43) ali v bolj modernem jeziku: *Kar domačini pravijo Balkan*. S tem stavkom se je leta 1490 prvič začela rojevati nova podoba balkanskega polotoka kot ga poznamo danes. Regija je narejena in rojena na protislovjih in nesorazmerjih med politično neodvisnostjo in kulturno identiteto. Še danes poznamo kar nekaj izrazov in definicij, kaj Balkan pomeni v praktičnem in v teoretskem smislu. Pravzaprav ni danega diskurza ali pa ideje, ki bi povezovala ljudi iz Balkana, ampak so bile podane analize in pogledi na Balkan.

»Četudi Balkance redno obtožujemo ujetosti v lastno prihodnost, mnogi tuji opazovalci, ki se ukvarjajo z regijo prav tako kažejo nepripravljenost, da bi mislili preko simbolnega, do točke, kjer Balkan postane nič več kot metafora za konflikt, neciviliziranost in nasilje« (Goldsworthy 2002, 34). Kompleksnost balkanskega vprašanja, balkanske ideje in balkanskega diskurza je večplastna že zaradi narave raziskovanja teh vprašanj. Tujcem je v veliki meri Balkan znan kot evropski Divji zahod, kjer kavbojski diskurzi tvorijo vsakdanje življenje povprečnega človeka polotoka in zakon kot najvišja oblast, leži v rokah posameznikov, kulture in običajev, kar pa ne ustreza evropski liberalni misli o vladavini prava kot najvišjega načela enakosti. Starodavna sovraštva, neevropejci, nacionalizmi so vse besede za tiste preučevalce Balkana in Balkancev, ki ponudijo enostavno in predvidljivo analizo za delovanje in obnašanje ljudi. Richard Hoolbroke, glavni protagonist Daytonskega sporazuma in tisti človek, ki je kot tujec prišel na polotok da vzpostavi red in mir, je izjavil, da je »Balkan preveč kompleksen (ali pa trivialen) za zunanjega opazovalca, ki bi ga želel razumeti (Hoolbroke 1998, 22). Takoj nam postane jasno, da se vprašanje delovanja na Balkanu začne zapletati v že ustaljene in poznane poglede zahodno evropskega prostora na polotok. Da ne bi preveč poenostavljal se zavedam dialektičnosti, ki jo vzpostavljam v diplomu in je pravzaprav sama po sebi problematična pri razlagi nekega diskurzivnega obnašanja posameznikov, ker ustvarja dominacijske binarizme in najverjetneje zanemarja ontološke okvire nastanka nekega diskurza in množstvo le-teh. Zato se bom soočal s problemom, ki ga omenjam že na začetku: če se večina avtorjev ukvarja s pogledi in diskurzi o Balkanu se bom trudil predstaviti sam diskurz Balkana, diskurza, ki je zelo fleksibilen tako na ravni identitete individuuma, kot na ravni vstopanja v hegemonski diskurz. To je diskurz pričakovanih reakcij in obnašanja osebe ali skupine, znotraj ali zunaj institucionalnega/hegemonškega diskurza. Tukaj pa tudi tiči sam problem definiranja takšnega nabora diskurzivnega obnašanja ker identiteta kot taka postaja spolitizirana

identiteta, ki temelji na izključevanju ter ločevanju in njen temelj postaja to izključevanje in pa ločevanje Drugega. Obstoj take identitete temelji na zatiranju in zavračanju; kadarkoli pa postane vodilna identiteta in komponirana v vladajoči diskurz, izgubi svoj smoter in se kastrira, postane brez pomena. Simbol izgubi smisel in spolitizirana identiteta postaja vse bolj podobna vodilnemu diskurzu, zaradi nasprotovanja katerega je nastala.

1.1 Metodologija

Metodologija v diplomu je opredeljena kot analiza diskurza, ki je uporaba kritičnega mišljenja v socialnih situacijah in odkrivanje skritih (ali pa bolj očitnih) hegemonskih politik v družbi, kot tudi vseh drugih diskurzov (interpretacije sveta, sistemi prepričanj, itd). Diskurzivna analiza se lahko uporablja za katero koli besedilo ali pa za vsako težavo ali situacijo. Ker je diskurzivna analiza v bistvu razlagalno in dekonstrukcijo branje, ni nobenih posebnih smernic za branje in pisanje. Sama diskurzivna analiza in dojetje diskurza se močno nagiba k Foucaultevemu razumevanju diskurza in poststrukturalistične misli.

Namen te naloge in zagotoviti jasnih odgovorov ampak razširit obstoječe analize glede vprašanja diskurza Balkana, postaviti kritični pregled dozdajšnjih teorij in prikazati diskurzivne elemente v njih ter jih postaviti pod vprašaj in ponuditi možen odgovor. Analiza zgodovinskih virov in modernih pogledov na vprašanje hegemonškega diskurza na Balkanu je ključna za razumevanje kompleksnosti in množice diskurzivnih simbolov in pojavov identitete. Hegemonsko v tem delu moramo pojasniti, da ni dominacija ene skupine nad drugo, temveč možnost uveljavljanja razmerij moči. Je fluiden koncept, ki ni enak ideologiji in ni nadomestek za ideologijo, kot dominacijski diskurz.

Naloga ne bo odkrivala kakršnekoli resnice ali pa jasnega odgovora glede, namesto tega naj bi diskurzivna analiza se osredotočala na obstoj in sporočilo analiz in literature ter jih umestiti v zgodovinski in družbeni kontekst. Rezultat takšnega metodološkega pristopa bo tako kritična analiza pojmov, ki so se dotikali diskurza Balkana, njihove pomanjkljivosti in omejitve. Diskurzivna identiteta bo pa tista diskurzivna metod, ki presega postavitev in iskanje hegemonškega diskurza, ampak omogoča postavljanje kritične analize prenosljivosti diskurzov na individuum in njegovo identiteto v diskurzu.

Rezultat taksnega metodološkega pristopa bo tako kritična analiza pojmov, ki so se dotikali in oblikovali diskurze o Balkanu.

1.2 Struktura naloge

Naloga je sestavljena iz štirih teoretskih nastavkov, tako se v prvem delu, po uvodu začne analiza simboličnega in lingvističnega pomena besede Balkan, kjer pokažem, da je beseda iz geografskega besedišča prešla na kulturno in politično raven in prevzame simboliko tujega, barbarskega, nezaželenega. Balkan tako več nima statičnega pomena, ampak dobi glagolski pridih, venomer spreminjajoč in element hegemonkega diskurza.

V drugem delu preučujem in kritično ovrednotim dve teoriji, ki omenjata in imata pomemben vpliv na definiranje balkanskega diskurza: orientalizem in balkanizem. Tako pri orientalizmu pokažem, da aplikacija tega diskurza na sam Balkan ni mogoča, oziroma je pomanjkljiva, ker Balkan nikoli ni imel značilnosti kolonij, ampak polvojaške administrativne cone, ki je drugače upravljala in dominirala nad polotokom. Pri Todorovi in njenem konceptu balkanizma pa izpostavim glavno omejitev, da je mogoče analizo aplicirati na dele Balkana, ki niso obstajali na vojnem območju in venomer spreminjajoči oblasti in menjajočih dominantnih diskurzih. Tako njena analiza vzdrži bolj na južnih delih Balkana, na severnih delih pa se pojavi problem, kjer kulturna identiteta ni več tako značilna.

V tretjem delu nato prikažem zgodovinske posledice boja med turškimi in avstrijskimi oblastmi za območje, ki so ga poimenovali Vojna krajina. Tukaj prikažem življenje in politične ter kulturne značilnosti na tem območju in kako so vplivali na pojav nacionalnih identitet in političnih pravic ljudi na območju, ter kakšna so bila njihova izhodišča.

V četrtem delu pa nato prikazujem in ponudim diskurzivno identiteto kot pojav na območju, ki je bilo stalno v menjavanju hegemonkega diskurza. Diskurzivna identiteta je tako nit, ki povezuje identitete ljudi na podlagi predvidenega in pričakovanega znotraj hegemonkega diskurza ali pa hegemonskih struktur. Iz te analize nato sledi sklepna misel in nastavek za nadaljnjo raziskovanje tega koncepta.

1.3 Raziskovalno vprašanje

Dialektika vzpostavljanja hegemonkega diskurza in ponovljivost diskurzivne identitete je tudi bistvo te diplomske naloge in jo bom skozi nalogo razvijal in tudi odgovarjal na raziskovalno vprašanje, da je diskurzivna identiteta Balkana, ki temelji na zavračanju in upiranju vladajočemu diskurzu, zgodovinsko pogojena posledica neobstoja stabilne »balkanske« oblasti in institucij ter vsiljenega zunanjega diskurza. Preden pa se lahko lotim te kompleksne razčlemb, se bom soočil s prav tako kompleksno idejo: Kaj Balkan sploh je?

2 Balkan

Oznaka »Balkan« ima skupaj z drugimi klišeji nekakšen avtomatski esencializem – je geografski metonim, ki predvideva obstoj negeografskega referenta« (Kiossev 2002, 165). Obstaja toliko definicij Balkana in balkanskega, kolikor obstaja število knjigi in člankov, ki se ukvarjajo s to regijo. Že v uvodu sem namignil, da se velikokrat uporabljajo elementi poenostavljanja in definiranja, ko se preučevalec ukvarja s polotokom. To temelji na nerazumevanju zgodovine, ljudi in diskurzov, ki obstajajo na njem. Zato bi bilo na tem mestu pravilno ločiti samo predstavitev Balkana na dve ravni: samostalniško in glagolsko obliko, ki jo beseda Balkan nosi. Najbolj osnovna in manj kompleksna oblika je samostalniška, ki je naturalistično pogojena, toda nič manj problematična, ko se pojavi na označevalčevem mestu.

2.1 Balkan kot samostalni

»Ko bi danes vprašali nekoga v Sloveniji kje je Balkan, bi vam najverjetneje odgovorili, da je vsekakor nekje vzhodno od Sotle. Postavite isto vprašanje na Hrvaškem in običajen odgovor je, da nekje vzhodno od Donave, medtem ko bi vam v Bosni odgovorili, da se Balkan začne vzhodno od Drine« (Altić 2009, 401). Bolj se poglobljamo v sam poskus definiranja nečesa, kar ne bi smelo postavljati dodatnih težav, lahko domnevamo, da je zgornja igra le uvod v zmedo definicij in predlogov. Problematika izhaja ravno iz te želje, ki jo bom kasneje v diplomski tudi bolj dodelal; želja da nismo predstavljeni kot Balkanci, zaradi negativnih prizvokov, ki jih to prinaša, in razvoja nacionalne identitete kot nosilca diskurzivne identitete. Pa vendar preden nadaljujem s to idejo, se moram vrniti nazaj v poskus definiranja Balkana, da bi sploh lahko razumeli, o čem bom kasneje govoril.

Encyclopaedia Britannica pravi: »Balkan, imenovan tudi Balkanski polotok, najvzhodnejši od treh velikih južnih evropskih polotokov. Obsega Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Srbijo, Kosovo, Črne goro, Makedonijo, Albanijo, Bolgarijo, Romunijo in Moldavijo. Vendar pa ni univerzalnega dogovora o pripadnosti v regiji. Nekateri določajo regijo, v kulturnih in zgodovinskih pogojih, drugi v geografskih, čeprav obstajajo tudi različne interpretacije med zgodovinarji in geografi« (Encyclopaedia Britannica 2013). Cvijić je v svoji knjigi Balkanski polotok in južnoslovanske države za samo definicijo Balkana upošteval tudi kulturne in

ideološke elemente (Cvijić 1922, 6 - 7)¹. Ampak ta definicija, na katero smo vsi najbolj navajeni in smo se učili o njej v šolah, povzroča več epistemoloških problemov, kot jih rešuje. Že sama samostalniška definicija v modernem času je preplet problemov in priznava množico definicij in pogledov na njo in to po skoraj 100 letih obstoja Cvijićeve definicije. Zato bi bilo smotno ločiti definicijo na dva dela: samostalniško – nesporno in glagolsko – gibljivo. Zadnje čase se vse bolj uveljavlja za geografsko analizo območja izraz Jugovzhodna Evropa: »nastal je v najboljši meri, da se izogne negativnem nasledstvu vezano na ime Balkan« (Altić 2009, 408). To je pa pravzaprav pomembna ločitev: Balkan kot izraz dobiva potem nadaljnje drugi pomen, drugi simbol, postane tudi nosilec diskurza – postane preverljiv in problematiziran, kar pa Jugovzhodna Evropa kot nevtralni pojem ni. V akademskih debatah se »vse bolj uporablja ta »politično korekten« izraz, ki je več ali manj prevzel vlogo izraza Balkan, ker je postalo nemogoče definirati državo kot balkansko, ne da bi se moral opravičevati« (Goldsworthy 2002, 34). Jugovzhodna Evropa pa postane problematična za nadaljnjo analizo zato, ker obstaja tudi več definicij, kaj to pravzaprav je. Na določenih zemljevidih vidimo, da recimo Slovenija ne spada pod to oznako in na nekaterih tudi Hrvaška ne spada poleg. Združeni narodi recimo sam izraz Jugovzhodna Evropa ne priznavajo kot uradni termin, medtem ko Evropska Unija po drugi strani termin redno uporablja za projektne in delovne namene. Pri iniciativi South East Europe, katere namen je izboljšanje pogojev v državah, ki so del projekta² hitro opazimo, da se je obseg držav, ki se smatrajo kot članice te iniciative bolj razširil, kot bi pričakovali in tisti ki se trudijo iskati nadomestek za Balkan in bi hitro zmajali z glavo, če bi ponudil takšno definicijo. Torej problem se pojavi, da pravzaprav nobeden ne mara izraza Balkan in se raje sklicujejo na politično korektne termine. Ti nimajo nekakšnega definirane pomena, ampak so samo novi izrazi, ki označujejo območje o katerem govorimo namesto spornega izraza, ki sproži več polemik, kot jih novi izrazi rešujejo. Pojav novega geografskega pomena, pa kljub temu, da je zanimiv za preučevanje, ni predmet preučevanja tega dela; drugi kulturno obremenjeni (glagolski) pomen pa je.

¹ Cvijić še vedno velja za velikana srbske znanosti in ga velikokrat uporabijo za definiranje.

² Avstrija, Albanija, BiH, Bolgarija, Črna gora, Grčija, Hrvaška, Italija, Madžarska, Makedonija, Moldavija, Slovenija, Slovaška, Srbija, Romunija in Ukrajina (South East Europe 2013)

2.2 Balkan kot glagol

Glagol: pregibna beseda, ki lahko izraža dogajanje v času, naklonu in načinu (SSKJ 2013). Predvsem zanimiv del te definicije je izraz dogajanje, kar pomeni, da beseda ni enoznačna, mrtva in negibna, ampak je gibljiva in ima lahko zato tudi več pomenov. Balkan ima za Makedonca drugačen pomen, kot ima za Nemca in namen tega poglavja je, da pokažem, da ravno ta gibljivost, ki je dana besedi, povzroča toliko nesoglasij, ki se različno izražajo skozi čas in prostor.

Balkan kot politični prostor s skupnimi kulturno-morfološki posebnostmi, ki so se oblikovale v obdobju bizantinskega in otomanskega cesarstva (Valjavec 1963). To nam ponudi že malo boljše izhodišče za vezavo in predelavo statične besede v glagol. Kadar besedo postavimo v glagolsko obliko izgubi specifičnost, ki ji jo statičnost definiranja podarja. Drugače povedano, označevalec ali pa interpretator lahko drugače razumeta njen pomen. To sem pravzaprav že pokazal v prejšnjem poglavju, da ima izraz Balkan drugačen pomen in drugačno osnovo v vseh narodih in diskurzih. »V vseh jezikih z dvema izjemama, Balkan uporabljajo s čustveno primesjo, ki niha od nevtralnega do slabšalnega. Prva izjema je turški jezik, kjer Balkan nima žaljive primesi, druga pa bolgarščina, ki ima vso lestvico, od negativnega do nevtralnega in pozitivnega (Todorova 2001, 66).

Vsekakor je tu dodatni problem postavljanja definicije, kaj bi Balkan lahko bil, vendar se sam s to definicijo ne bom ukvarjal, ker sem mnenja, da takoj ko bi jo postavil, bi se pojavile še tri druge definicije, ki bi kazale nasprotno. Kar pa hočem s temi primeri pokazati je to, da je beseda Balkan sama zelo živa in produktivna v vseh jezikih na polotoku. Njen pomen, ki se loči od prvotnega pomena, lahko simbolizira marsikaj – beseda postane simbol. »Beseda ali podoba simbolizira takrat, ko je očitno, da v svojem pomenu obsega več od neposrednega pomena« (Jung 2006, 22). Če smo prišli iz nesimbolnega pomena besede v simbolni pomen in s tem nekakšno dodano raziskovalno vrednost, ki nadgradi dane besedne omejitve in ustvarja nove diskurze utemeljujoč na simbolih in identifikacijo Drugega. Izraz Balkan postaja vse bolj političen koncept in vse manj geografski-enoznačni koncept, zato obstajajo takšne razlike pri postavljanju držav v ta koncept. S problemi simbolnega in hegemonkega diskurza se je dobro soočal Said v *Orientalizmu* in prav tako Todorova v *Imaginariju Balkana*.

3 Orientalizem

Orientalizem je »ukvarjanje z Orientom, ukvarjanje z njim, z ustvarjanjem izjav o njem, avtorizacijo pogledov nanj, razlaganje Orienta, predstavljati ga, izvrševati oblast nad njim. Skratka, Orientalizem je Zahodni način dominance, restrukturalizacije in vzdrževanje avtoritete nad Orientom« (Said 1997, 3). Said se v svojem delu ukvarja z različnimi ideološkimi premisami, kako se lahko hegemonski položaj enega diskurza aplicira in tvori pogled na Drugega. Said poskuša in do neke mere uspeva analizirati zgodovinski pogled in delovanje Zahoda nad Orientom. Zahodni pogled na Orient ima malo skupnega s »pravim« Orientom in kar pravi Said je, da »Orientalizem ni zgolj delo evropskega imaginarija, je korelacija moči, dominance, hegemonije in avtoritete« (Said 1977, 6). Said naprej razlaga, kako se je ogromno materialnosti in časa vlagalo v obnavljanje orientalizma, ki je postal prostovoljna reprodukcija družbene (ne)realnosti, ki jo Oblast zahteva in želi.

»Orientalizem ni zgolj politična tema ali področje, ki se odraža pasivno s kulturo, šolnino ali institucijami, niti ni velika in razpršena zbirka besedil o Orientu, niti ni reprezentativna in izrazno zlobna "zahodna" imperialistična želja da okupira orientalski svet. To je bolj distribucija geopolitične zavesti v estetske, znanstvene, ekonomske, sociološke, zgodovinske in filološke tekste..., je predvsem diskurz, ki nikakor ni v neposrednem, korespondenčnem razmerju politične moči..., temveč se proizvaja in obstaja z neenotno izmenjavo z različnimi koncepti moči« (Said 1997, 12 - 13). Said je v svojem delu naredil kar nekaj ontoloških napak in poskušal prikazati drugačno podobo nečesa s tem, da ne bi definiral Drugega. Osvetlitev te napake vidimo v Imaginariju, kjer Clifford pravi, da je Said protisloven ravno zato, ker zanika obstoj »resničnega Orienta«, vendar napada besedila in izročila, ki izkrivljajo ali se ne menijo za pristne značilnosti Orienta – ter mu s tem pripiše resnični ontološki položaj (Clifford v Todorova 2001, 36). Said zapade v dejanje, kjer vsakršno uporabo besede Orient vidi kot prevzem hegemonskega diskurza, četudi ta beseda v danem pomenu ne nosi simbolike, ki jo hegemonski diskurz predvideva. Učinek, kjer besedo iz hegemonskega diskurza uporabimo v namen obravnave Drugega, pa ne smemo zanemariti, ker s tem lahko izgubimo najmočnejše orožje – dekonstrukcijo simbola.

Kljub vsem pomanjkljivostim, je delo Edwarda Saida zelo pomembno vplivalo na postkolonialne poglede na svet in obravnavo novih diskurzov, ki so mogoče obrobni, a nič manj relevantni.

Veliko avtorjev orientalizem postavlja ob bok balkanskim diskurzom in v določenih primerih bi se lahko strinjal z njimi, vendar splošno gledano pa »za razliko od orientalizma, ki je diskurz o vsiljenem nasprotju, je balkanizem diskurz o vsiljeni dvoumnosti« (Todorova 2001, 45). To dvoumnost pa bom prikazal v naslednjem poglavju, kjer se bom soočal s težavo definiranja nečesa z več med seboj si nasprotujočih definicij.

4 Balkanizem

Todorova pri ločevanju balkanizma od orientalizma išče različne koncepte in ideje, ki bi lahko tvorile logično celoto ontoloških premislekov. Pravzaprav že od začetka išče načine, kako bi se postavila na drugo stran orientalizma – torej, da bi orientalizem postavila na mesto Drugega. Od tega poglavja dalje se bom ukvarjal z dvema premisama, ki tvorita začetek analize moje hipoteze: kot prvo bom poskušal pokazati, da je Todorova Balkan predstavila in razumela kot most med narodi, most med dvema velikima diskurzoma, a je pozabila na način in vlogo, ki jo je Balkan kot most imel. Pokazal bom, da je ta most iz vidika Drugega bil območje nadzora in okupacije. Podobno kot Said, Todorova uporablja diskurz Drugega, da pokaže sistematične napake v uporabi diskurza, a s tem ravno pade v epistemicid, ki je pokopal tudi Saidovo analizo.

Balkanizem Todorova definira kot diskurz in Zahodni pogled na balkanski polotok. Je diskurz, ki temelji na »povratek k plemenskemu, zaostalemu, primitivnemu, barbarskemu, ki se pokaže v razvrednotenju in stereotipizaciji Balkana« (Todorova 2001, 25). Balkanizem je tipični diskurz Drugega in Todorova pravzaprav v svoji analizi išče smernice, da bi lahko dokazala vlogo Drugega. Čeprav si sama predstavlja Balkan kot »most med vzhodom in zahodom, med Azijo in Evropo« (Todorova 2001, 43). Med prvimi bolj očitnimi problemi, ki jih je opaziti v knjigi je, da Todorova smatra Balkan kot prehodno cesto, mešanico kultur in narodov, ki so postavljeni med dva diskurza. Sprejeto mnenje je, da Balkan ni ne evropski in ne vzhodni, a hkrati leži bolj v Evropi kot Grčija, pa se Grke smatra za persone non balkanicus. Tukaj bi hitro lahko padli v apologetizem in trdili, da je to povezano s tem, da je bila Grčija in grška zgodovina »rojstni kraj evropske moderne politične ureditve« (Finley 1985, 7) in da zato pravzaprav ne spada na necivilizirani Balkan. Lahko bi trdili, da ima Grčija v 20. stoletju več skupnega z najbolj severno državo v Evropi, kot pa s svojo zgodovinsko vzornico. Todorova se z vprašanjem odtujenosti določenih držav od diskurza o

Balkanu ne sooča preveč in tudi sama dela napako, da se preveč naslanja na vpliv turškega oziroma bizantinskega cesarstva. Trdi, da je » poltisočletna otomanska nadvlada, ki je polotoku dala ime in v največji meri izzvala danes veljavne stereotipe« (Todorova 2001, 38). Njena analiza izvora balkanizma temelji na sovraštvu in problemih?, s katerimi se je soočala Evropa v času turške ekspanzije. Palmer razlaga, da je bil odnos Turkov do domačinov in prebivalcev Balkana negativen in je imel za cilj osvajanje in pridobivanje teritorija ter dostop do zakladov Zahoda (Palmer 2011).

Balkan vidim tudi kot most med dvema svetovoma, ampak trdim, da je bil ta most manj kulturni in bolj vojaški, kot si lahko predstavljamo. Balkan je bil vedno igrišče velikih sil, kjer so se redno menjavali okupatorji in je bilo območje pod oblastjo tujih sil in tujih diskurzov. Če pogledamo različne zgodovinske knjige, zelo hitro opazimo, da so se na Balkanu redno menjali vladarji in gospodarji in so različne večje sile smatrale to območje, kot njim zgodovinsko pogojeno. Fine je pripomnil pri svoji raziskavi identitet v srednjem veku, da je obstajala močna ljudska ali, če bi malo posodobili, narodna identiteta skupin, živečih na Balkanu. Pravi, da se je v »času Vojne krajine Hrvaška identiteta različno pojavljala v zapisih, ampak vedno sta se območje in regija smatrala za Avstrijsko/Habsburško. Nikoli nista pripadala ljudem, ki so živeli na njih, ker jim niso priznavali pravic manjšine, ampak so jih smatrali kot pripadnike monarhije (Fine 2005, 370 - 371). Tudi Paola prikazuje podobo slovenskega področja, ki se je smatralo (tudi) za dedno avstrijsko in da pripada Dunaju in ne slovenskemu narodu, ki se šele po marčni revoluciji začne vse bolj pojavljati. Pred tem pa ga pravzaprav ne priznavajo kot narod. Večina plemstva je avstrijskega in ti dedno ali pa odkupno razpolagajo z večino ozemlja, ki mu danes rečemo Slovenija (Paola 1990, 47 - 52). Takšnih in podobnih primerov najdemo veliko, a za prikaz dualnosti sem ravno izbral severne regije Balkana, ker na južnem delu polotoka, se prevlada Otomanskega imperija, kot Todorova trdi, obdrži vse do 18. stoletja. Tu pa se nam pojavljajo nove težave: da kako je možno, da velja podoben diskurz za severne dežele, ki so bile po avstrijsko/ogrsko oblastjo in za južne dežele, ki so bile pod turškim vplivom.

Todorova sicer opisuje razlike med narodi, kar se tiče njihove zgodovine v času turških vpadov, vendar ne posveča veliko pozornosti in ne razreši problema, ki so ga imeli z njimi (Todorova 2001, 115 - 119). To postaja očitno, ko pogledamo vplive na arhitekturo in razvoj družbe v Bosni, kar Andrić v Mostu na Drini najboljšje pokaže: slovensko in hrvaško arhitekturo, ki sta bolj izrazito avstrijska. To so pomembne razlike, ki jih zanemarjamo, ko

govorimo o narodih na Balkanu, ki so imeli toliko različnih gospodarjev, razvojev in smernic, da bi težko postavili za celoten polotok dominantni diskurz ene velike države.

Še bolj zanimiv primer trkov dveh velikih diskurzov pa je primer Vojne Krajine, kateremu Todorova posveča premalo časa, čeprav je zanimiv primer odnosa do avtohtonih prebivalcev. »Poltisočletna otomanska nadvlada, ki je polotoku dala ime in v največji meri izzvala danes veljavne stereotipe« (Todorova 2001, 38), je prenagljena in zelo omejena analiza problematike razvoje balkanske identitete. Seveda bi njena analiza obstala in veljala le na tistih državah, ki so bila pod direktno oblastjo Turkov in niso občutila posledic, ki jih je širjenje Otomanskega cesarstva prineslo s sabo.

Države kot so Bosna, Bolgarija, Makedonija in obmejne regije Romunije ter Grčije so doživljale vse prednosti in slabosti Turške oblasti, o katerih sama piše. Države kot so Slovenija, Hrvaška, Srbija in druge severne balkanske države, pa te sreče niso imele. Čas vzpona Otomanskega cesarstva je seveda imel pomemben vpliv na razvoj kulture in identitete vseh narodov na Balkanu, vendar diametralno nasprotno za severne narode, kot je imelo za južne narode. Petstoletna otomanska prisotnost na Balkanu je bila za severne države več, kot dvestoletno obdobje nemirov, plenjenja in postavljanja različnih obrambnih sistemov, ki bi škodo minimalizirale in omejile. Odveč bi bilo trditi, da je bilo tudi mnenje severnih narodov do turškega vpliva, zaradi stalnega vojskovanja, rahlo drugačno.

5 Turški problem

Turški napadi in plenjenja so imeli za slovenske, hrvaške, srbske in tudi bosanske zgodovino pisce vedno negativen in slabšalen pomen. Čeprav bi lahko brez problemov trdili, da so bili vsi vojaški pohodi v srednjem veku roparske narave, so bili turški vpadi posebno krvavi in so redno posegali po prijemih zažiganja, ropanja in množičnega pobijanja. Ta problematika, se je pomembno vpisala v slovensko, hrvaško in tudi srbsko zgodovino pisje in tudi kulturo, zato bi bilo malomarno zanemariti zgodovino tega področja, ki je po mojem mnenju, imela značilen vpliv na identiteto naroda in pojav identitete Drugega na ravni južnih držav, ki so se smatrala za večino prebivalstva kot turški vojaki. V analih obstaja nešteto primerov, kjer so bili turški vojaki, ki so plenili, pravzaprav južnoslovanski narodi, ki so hodili po roparskih pohodih. Prav tako ne gre zanemariti pojav Janičarjev in uvedba Devširme (Krvnega davka), ki je bilo »načrtno zbiranje otrok, ki niso bili muslimanskega porekla v Osmanskem cesarstvu in prisilno vzgajanje v islamski veri in duhu. Namen krvnega davka je bil ustanoviti vojsko suženjskih vojakov (Janičarjev) in zvezde podložnike« (Noel 1996, 54), ki je pomembno vplival na kar nekaj narodnih legend in zgodovinskih raziskav o usodi janičarske vojske.

5.1 Posledice turških vpadov

Hrvaško ozemlje je prav tako veljalo za veliko begunsko ozemlje pribežnikov iz osvojenih ozemelj, ki so bežali tako zaradi ekonomski, verskih kot tudi družbenih razlogov. Hrvaško Kraljestvo, ki je bilo pod oblastjo in nadzorom Ogrskih kraljev, se je z relativno samostojnostjo organiziralo in pripravljalo na napade in posledice napadov enot iz Otomanskih dežel. Kakor sem napisal, so ti napadi in utrjevanje mej ter načrtovanje območij spopadov prinašali ogromno število beguncev. Ti begunci so bili tako narodno mešani, kot tudi versko različnih porekel. Hrvaška je postala v času prvih turških vpadov zaradi tega kaj hitro najbolj multikulturna država v Evropi. To je imelo tudi druge posledice, kjer se marsikateri begunci niso hoteli umakniti daleč od meje z Otomanskim cesarstvom, ker so upali, da se bodo lahko vrnili nazaj v domove, ko se bo bitka proti Turkom vrnila na Otomanska ozemlja. Na hrvaško ozemlje so tako prihajali begunci iz teritorijev, ki so padli

pod turško oblast: Srbija, Bosna, Makedonija, Grčija, Albanija...(Jurković 2003, 152 - 154). Predvsem po padcu Bosne leta 1463 je bil migracijski pritisk na hrvaška ozemlja velik in ogromno ljudi pravoslavne vere, katolikov in preprosto bežečih ljudi, je iskalo zavetje na Hrvaškem in v manjši meri tudi v Sloveniji (Cussans in Sluga 1996, 197).

Zgodovinopisci so v iskanju birokratskih ostankov zasledili, da so cela območja na hrvaškem, slovenskem in ogrskem ozemlju ostala brez prebivalstva ali pa je bilo to močno zdesetkano. Pri preučevanju držijo domneve, da tako opustošenje kuge in naravne nesreče ne bi bile zmožne povzročiti (Bertoša 1986, 306 - 307). Logično bi bilo tudi predvideti, da stalne selitve, primanjkovanje hrane in plenjenje ni pripomoglo k borbi navadnih ljudi proti kugi in ostalim nesrečam, ki so v tistem času doletele njihove kraje. Podobne statistike beležijo tudi na slovenskem, kjer je bila »običajna stopnja zemljiške opustelosti v notranjosti dežel 22 %, ob robu Štajerske in Kranjske (na njunih vzhodnih in južnih mejah). V Istri (ob njeni severni meji) pa se je vlekel širok pas pustot, ki je obsegal povprečno kar 40 % do 60 % zemljišč. Izgubo na teh obmejnih področjih so sodobniki z veliko strastjo in občutkom za pretiravanje pripisovali izgonu ljudi v turško ujetništvo oziroma krutim množičnim pobojem« (Štih in drugi 2008, 125 - 126). Vojaški vpadi so prisilili prebivalstvo, da je pravzaprav iskalo kruh in mir v drugih deželah – daleč od nemirnega področja Balkana.

Dejstvo, da je bilo veliko ozemlja praznega in primerne za poselitev, je pripeljalo do tega, da si je veliko število beguncev iz padlih ozemelj ustvarilo nove domove v teh deželah. V posledicah tega lahko najdemo kasnejše prebivalce pravoslavne ali pa grško-katoliške vere, ki so se stalno naselili na slovenskem in hrvaškem ozemlju, sprejeli težke pogoje in ustvarjali nova življenja (Terseglav 1996, 10 - 12). Ti ljudje, ki so prišli, so predniki kasnejših Krajiških Srbov in stalna turška nevarnost. Velike migracijske selitve so pripomogle k temu, da se je to prebivalstvo tako kulturno, kot tudi ozemeljsko ohranilo. Prebivalci na teh ozemljih so dobili tudi poseben status in posebne pogoje, z namenom, da so gradili večino vojaške straže tega ozemlja.

V dvajsetih in tridesetih letih 16. stoletja se je namreč začel na habsburško ozemlje usmerjati močnejši migracijski pritisk z jugovzhoda, ki je bil povezan s spremenjenimi razmerami v turški državi. Prišlo je do organiziranega prihoda večjih skupin prebivalstva - Uskokov, ki jim je Ferdinand I. leta 1535 podelil svobodo in zemljo v zameno za opravljanje vojaške službe (Štih in drugi 2008, 139). Bosna in ostale dežele, ki so živele na meji, so bile zelo narodno mešane, predvsem zaradi različnih politik držav, katere so imele oblast nad temi ozemlji.

Narodna mešanost je bila eden od večjih razlogov za kasnejše vojne na Balkanu in površno bi lahko rekli, da so množična izseljevanja in specifična obramba tisti, ki so povzročili te probleme. Različni zgodovinski zapisi nam kažejo, da je bila multikulturalnost obrambno naravnana in redko cilj višje politike. Predvsem iz Dunaja je bilo težko predvideti, da bi ad hoc dajanje posestne pravice celim skupinam lahko prineslo dodatne težave pri zagotavljanju miru v južnih deželah. Dokler je veljala nekakšna pol-vojaška oblastna struktura v teh deželah, se tudi problemi niso pojavljali.

5.2 *Inter arma enim silent leges*

Nič ne bi bolje razložilo situacije na Balkanu v času širitve Otomanskega cesarstva, kot jo latinski pregovor *inter arma enim silent leges* (V času vojne zakoni molčijo). Turški vpadi so imeli strašanski vpliv na podeželje in diskurz severnega Balkana, ne samo glede turškega, ampak tudi južno-balkanskega prebivalstva. Dvoličnost in dvorazumnost sta besedi, ki najbolje opišeta razumsko situacijo na mejnih območjih. Tako kot so habsburški veljaki obsojali krutost turških dejanj, so sami podpirali in celo opravičevali za versko tančico dejanja habsburških oddelkov, kar je povzročilo ogromne cepitve v narodnih identitetah med južnimi in severnimi balkanskimi narodi.

Napadi na tuja ozemlja in ropanje niso bili samo v domeni turških vojakov, ampak so podobne napade izvajali tudi habsburški podložniki. V drugi polovici 16. stoletja so se tudi začeli vpadi hrvaških in kranjskih oddelkov v Bosno in ti napadi so bili za tamkajšnje prebivalce verjetno nekaj podobnega kot turški napadi na habsburške vasi (Švajncer 1992, 41). Takoj opazimo, da je bil problem dvorezen in da sta se obe strani posluževali podobnih načinov destabilizacije nasprotnikovega ozemlja in morale. Te vpade so tudi opravičevali z namenom širjenja krščanske vere in ponovnega orazumljanja »divjega Turka«, da se pridruži pravi veri in da stopi na pravo pot.

Velik del duhovnega sveta zahodne Evrope je kazal popolno napačno interpretacijo in nedojemanje otomanskega političnega in verskega/ideološkega sveta. Tako so v drugi polovici 15. stoletja in tudi v 16. stoletju obstajale želje ter klici za križarsko vojno proti Turkom. Vzporedno s tem pa povsem naivna in zmotna prepričanja, da bi vodilne ljudi Otomanskega imperija in njihove podložnike spreobrnilo v krščansko vero po mirni poti.

Takšne želje so obletavale papeža Pija II. (1458 - 1464), sicer pobudnika križarske vojne, ki je menil, da bi lahko spreobrnil turškega sultana v krščanstvo (Štih in drugi 2008, 122 - 123). Še danes, več kot 500 let po teh željah, še vedno ponekod obstaja prepričanje, da so muslimanski prebivalci današnje Bosne hrvaškega ali srbskega narodnega porekla in da so se v času otomanskega osvajanja spreobrnil v muslimansko vero. To sicer ne bi bila tako sporna trditev, če ne bi iz tega črpali različne nacionalistične težnje in opravičevanja za kontrolo ozemelj in ustanavljanjem dominantnega diskurza nad prebivalstvom.

Trubar je še 100 let po željah papeža Pija II dejal, da bi s širitvijo »prave vere« zavedene privedel v krščanstvo in jih s tem spravil na pravo pot. Prepričanje v premoč Kristusovega nauka v odnosu do mohamedanske »verske zablode« pa je izrazila tudi predstavnica ljudske religioznosti, štiftarica Maruša Pogerlic, ki je verjela, da »se bo dal turški sultan krstiti in vsi Turki se bodo spreobrnil k naši veri« (ibid., 123). Verske težave na evropskem v tistem času so se z razkoli samo povečevale in so tudi vplivale na nadaljnje politike v južnih deželah. Vojna proti Turkom ne postaja več samo vojna proti sovražniku, ki si želi polastiti ozemlja, ampak postaja tudi vojna za dokazovanje pripadnosti papeški državi, vojna za dokazovanje verske premoči in vojna proti veri, ki se je iz verskih krščanskih vojn, preusmerila tudi na jugovzhodne dežele. Janez Vajkard Valvasor se v slovenskih zgodovinospisjih opisuje kot ena najpomembnejših oseb pri preučevanju tedanje Kranjske in med prvimi kartografi, ki so ekstenzivno opisovali južna območja monarhije, a lahko tudi preseneča njegov stav (četudi že globoko v času Vojne krajine) proti pohodom kranjskih in hrvaških oddelkov na turška ozemlja: »Še leta 1689 je Valvasor nekako opravičljivo zapisal, da naši pri napadih na turške kraje ne ubijajo vseh ljudi, ampak samo tiste, ki se branijo« (Švajncer 1992, 41). Odveč bi bilo tudi omeniti, da se je sam udeleževal različnih pohodov na turške kraje, kakor tudi ostali plemiči iz južnih dežel.

Z vsemi naštetimi problemi, s katerimi so se soočale južne dežele in z dodanimi spremembami na evropski ravni, se protiturška obramba vse bolj institucionalizira in s časom se problemi vpadov na ozemlje habsburške Avstrije postavljajo vse višje na agendo v dvoru. V 16. stoletju se ideja o velikem obrambnem območju, ki ga imenujemo Vojna Krajina, tudi uresničuje.

5.3 Vojna krajina

Vojna krajina je ravno primer logike, ki je veljala na Balkanu v času turških vpadov in premikanju mej, ki je bila posledica vojne vihre. Prebivalci so podrejali svoj vsakdan logiki mejne in obrambne geografske politike, ki Dunaju in ostalim gospodarjem ni bila nič več kot to. Balkanizem naj bi se rodil v času otomanskega imperija in se postopno izoblikoval v 20. stoletju, kot posledica kulturnih in družbenih sprememb po padcu imperija. Kot sem prej omenil, so prebivalci Bosne drugače dojemali in jemali turški vpliv in nadzor nad njimi, kot so ga dojemali hrvaški, slovenski, madžarski in srbski prebivalci.

Med šestnajstim in devetnajstim stoletjem večina Hrvaške in severne Bosne zajema sporno obmejno območje ali »Krajina«, kjer se tri velesile - Habsburška Avstrija, Benetke in Otomansko cesarstvo – redno spopadajo za oblast na tem območju. Do razpustitve Vojne krajine, je bilo to dobro organizirano in institucionalizirano obrambno območje, ki se je raztezalo od Dalmacije do Transilvanije. Tu so živeli posebni prebivalci (uživali so poseben status obrambnih subjektov Dunaja), ki so ustvarjali in nadzorovali pol-vojaško območje z namenom omejevanja turškega vpliva in napadov (Carlton in Rushworth 2009, 404). Vojna krajina se skozi njeno zgodovino pomembno preoblikuje v obrambno črto in tudi značaj, ki ga militarizirano območje pušča na ljudeh, je pomemben faktor pri razumevanju odnosov na Balkanu. Kakor sem že nekajkrat zapisal, se Todorovin zapis o posledicah turške prisotnosti rahlo razlikuje od mojih opazk in raziskovanj o družbenih premikih in vplivih otomanskih Turkov. V obmejnem sistemu ali Vojni krajini, se vodi pomemben diskurz glede razloga obstanka takšne entitete in njenemu namenu. Večina prebivalcev Krajine se je tako ali drugače soočala s težkimi posledicami turških vpadov, nenehnih vojn in vojnega stanja, ki je grozilo in destabiliziralo območje.

Če bi Vojno krajino in življenje ljudi v njej najlaže predstavili, razdelimo obdobja obstanka Vojne krajine v tri obdobja: Prvo obdobje (od nastanka do 1593), drugo obdobje (1593 - 1848) in tretje obdobje (1848 - 1881), ki se zaključijo z integracijo Vojne krajine v hrvaške dežele (Moačanin 1960, 114 - 116). V prvem delu, predvsem zaradi slabega financiranja ne dosegajo zadovoljivih standardov in turški vpadi se vrstijo vse bolj v notranjost Habsburških dežel. Za to obdobje je značilna depopulacija teritorijev in pojav prve protiturške propagande. Življenje ljudi v prvem obdobju je bilo težko, predvsem zaradi nestabilnosti, ki ga je

ustanavljanje nove entitete prinašalo. Ob koncu 16. stoletja pa Vojna krajina ni več zgolj zgodovina Krajiške vojske in obrambnih sistemov, ampak postane tudi zgodovina naroda in narodov, ki so živeli na tem področju (Moačanin 1960, 113). Če malo drugače zapišem, se diskurz, ki je voden s stani habsburških oblasti, in lokalni diskurz avtohtonega prebivalstva prepletata in ločujeta. Pri prebiranju člankov in gradiva je videti različne težnje in politična udejstvovanja na tem področju. Habsburška oblast je na to območje gledala bolj kot ne na vojaško območje; politične pravice in nesoglasja med narodi niso bila pomembna, dokler je bilo turško vprašanje nerešeno. To tudi otežuje, da razvijem in izoliram diskurzivne elemente, ki so se pojavljali na tem področju, saj je to prepletanje in ločevanje nesorazmerno in časovno neenako. Po eni strani so prebivalci zahtevali več finančne pomoči in vojne opreme saj veliko političnega povezovanja temelji na pridobivanju zadovoljive vojaške zmožnosti. Po drugi strani pa je za to obdobje značilen izvor diskurzov in narodnih identitet, tako na slovenskem in hrvaškem, kot tudi drugod na mejnem območju. Če je za prvo obdobje značilna bolj medla politika Habsburške monarhije do Vojne krajine, pa je za drugo obdobje, ki je pomembno vplivalo na sliko celotne regije, značilna bolj militarizirana in institucionalizirana Krajina.

V drugem obdobju je značilna dvojnost Krajine. Bila je administrativno (politično) in vojaško ločena. Krajina pred tem je veljala le kot vojaška praksa ali pa nekakšna kvazi vojaška struktura, po tem pa se institucionalizira in formalizira. To je prineslo veliko prednosti pri dobavljanju orožja, financiranju in zagotavljanju bolj osredotočene obrambne črte (Cofek in Štefanec 2011, 8 - 9). Za to obdobje je tudi značilna večja selitev pravoslavnega prebivalstva, ker je zaradi spremenjenih političnih razmer otomanskega imperija v začetku 16. stoletja izgubilo določene pravice in ugodnosti. Vojna krajina je bila najbližja točka, kjer turška oblast ni bila prisotna. »Prišlo je do organiziranega prihoda večjih skupin prebivalstva - Uskokov, ki jim je Ferdinand I. leta 1535 podelil svobodo in zemljo v zameno za opravljanje vojaške službe« (Štih in drugi 2008, 139). Ogromna opustošena in nenaseljena območja so bila primerna za večjo poselitev in homogenost. Vojne krajine, se po teh migracijah zelo heterogenizira. V zameno za obrambo Avstrije so Uskokom – Krajišnikom podeljevalo zemljiško pravico in določene pravice, ki jih avtohtono prebivalstvo ni imelo. Hrvaški zgodovinarji trdijo, da so te pravice pomembno vplivale na nadaljnji diskurz o obrambi in položaju hrvaškega naroda. Krajišniki so se upirali hrvaškim fevdalcem in niso priznavali oblast hrvaške fevdalne države (Moačanin 1960, 115). Hrvaška oblast in hrvaški fevdalci so se sedaj borili na dveh frontah – tako proti institucionalizaciji Vojne krajine kot tudi bežeči

oblasti nad velikimi teritoriji tedanje Hrvaške. Zato se drugo obdobje Krajine konča z izgubo oblasti Hrvaškega plemstva in militarizacijo celotnega ozemlja (ibid.). Med drugim in tretjim obdobjem je značilna vse večja militarizacija in uporaba Uskoške vojske, kakor tudi plačanih vojakov (huzarjev in arkebuzirjev), ki so dominirali in prevzemali vojaško službo Krajine (Ocepek in Štefanec 2011, 20). Civilno življenje je bilo podrejeno vojaškemu poveljstvu in to se v samem cilju ni spremenilo naslednjih 300 let; vse do umirjanja vojaških spopadov in vdorov na ozemlje Krajine.

Za tretje obdobje Vojne krajine je značilna stagnacija otomanskega imperija, umirjanje turškega problema in dekonstrukcija same Vojne krajine. Obmejni sistem so končno uradno razpustili v poznem devetnajstem stoletju in pustili na njegovem mestu, militarizirano, marginalizirano družbo s tradicijo in kompleksnimi identitetami (Carlton in Rushworth 2009, 405). Habsburška monarhija se, kar se tiče etničnega ali pa narodnega vprašanja, leta 1848 ni toliko osredotočala na južne dežele, čeprav je bil porast nacionalne identitete, kakor tudi nacionalizmov in želja tudi po hegemonski nadvladi veliko večji, kot je bil v drugih deželah. To bi lahko pripisali nespametnim politikam in stalni pol - militantni oblasti, ki ni razumela političnih teženj narodov ali pa jih je enostavno ignorirala; predvsem iz prepričanosti, da so južne dežele dedno pripadale Habsburškim plemičem in ne narodom in ljudem, ki živijo na njih. Vojna krajina obstaja vse do leta 1881, ki se dojema kot konec obstoja Vojne krajine, ko je bila vključena v hrvaško oblast in pod nadzor zagrebških plemičev (Rothenburg 1966, 13).

Leta 1848 se v habsburških deželah zgodi marčna revolucija, ki je pokazala težnje različnih narodov po večji avtonomiji in svobodi in tudi slovenske, kot hrvaške dežele so se soočale z valom te revolucije, a zaradi tega je njihova identiteta in identiteta narodov ostala na isti kulturni ravni, kajti političnih pravic niso pridobili.

6 Identiteta Balkana

Identiteta Balkana je zelo kompleksen pojem in bi bilo nemogoče najti tisto, kar bi lahko rekli, da ta identiteta je. Če ne drugo, nam različne zgodovinske, kulturne, ekonomske in ostale razlike med narodi otežujejo iskanje Drugega, ker Drugi zelo hitro postane skupina, katero poskušaš definirati. Identiteta Balkana je, bi se upal reči, še bolj fluiden pojem od abstraktnega foucaultjanskega, ki se izogiba postavljanju identitete in jo vpne v njen pojav v podrejanju diskurza (Foucault 2008, 17). Moja teza pravi, da identiteta je pojav, ki se lahko

premika skozi več diskurzov in se podobno izkaže v vsakemu od njih. Kaj bom v tem poglavju pokazal: da je ravno nacionalizem balkanskega diskurza odličen primer definiranja sebe in enega naroda na podlagi Drugega in da je ta močna nacionalna naravnost na Drugega tisto, kar bi lahko označili kot balkanski diskurz.

6.1 Identiteta kot proces identifikacije

Identiteta je mati razlike (Debeljak 2004, 60), je kratko in jedrnato zapisal Debeljak pri iskanju identitet v evropskem prostoru. Kot taka se identiteta ne rodi, ampak je vedno ustvarjena. Identiteta ni inherentna nobenemu posamezniku/individuumu, ampak je njen izvor v kompleksni interakcijami med *individuumi*. Torej ni nekaj fiksnega in izvornega, ampak je individuum vedno v procesu identifikacije (Rose 1996, 13) in v kolikor ni Drugega za identifikacijo, ta identifikacija umre, ponikne in ni na planu, dokler nova identifikacija ni potrebna. Identiteta tako postane *proces* identifikacije in neha obstajati kot *fiksen* pojem ali kakor je Foucault veliko bolje povedal: »...moj komentar omejuje naključje diskurza z igro neke *identitete*, ki bi imela obliko *ponovitve* in istega«.

Princip avtorja omejuje na isto naključje, igro neke *identitete*, ki ima obliko *individualnosti* in *jaza* (Foucault 2008, 17). Primer pa zgleda tako, da se oseba A v interakciji do osebe B identificira kot A1, v interakciji s C pa se identificira kot A2. Imena, priimki in ostale institucionalne označbe, pa so diskurzivni elementi, ki omogočajo uspešno komunikacijo (in vstop v diskurz) individuumov kot simbolični elementi in niso proces identifikacije dveh individuumov. Kadar izvorno priznavamo, da identiteta posameznika ni nekaj fiksnega in nam ne razloži ponavljajoče dejavnosti znotraj neke družbe, se moramo potem povzpeti na raven višje in identifikacijo iskati v obliki diskurzivnega elementa na skupinski ravni. Diskurz naj bi bil tisti, ki bi omogočal ljudem uspešno komunikacijo, vendar identifikacija poteka lahko tudi na vmesni ravni med hegemonskim diskurzom in individualnim procesom identifikacij, na meta polju skupinske identifikacije, ki uporablja diskurz za interakcijo in doktrinalno družbo za definiranje vzajemne pripadnosti.

6.2 Identiteta kot skupinsko pojmovanje

Diskurz in identiteta nam ne dajejo zadovoljivega odgovora na ponovljivost simbolnih elementov v neki družbi in na ponovljivost skozi čas in ne zgolj med subjekti. Ko bomo govorili o identiteti Balkana, se nanašam na pojem *diskurzivna identiteta*: »Diskurzivna identiteta je identiteta, ki jo skupaj s stopnjo ali obsegom moči določena oseba lahko zahteva/pridobi v določenem diskurzu. Sestoji se iz različnih proizvodnih/sprejemnih oblik vlog, ki se križajo v družbenih interaktivnih vlogah nad katero ima pooblastilo, pravico ali obveznost za uveljavitev v določenem diskurzu« (Collon 1996, 7). Drugače povedano, so to predvidljivi procesi in simboli, ki se na določeni osebi ali skupini prilepijo na njihovo identiteto. Predvideva od identitete, da se nanaša na neko lastnost, ki jo takšna identiteta s sabo inherentno nosi. Najbolj osnoven primer bi bil, da se od osebe ženskega spola identifikacija primarno vrti okrog postavitve ženskega diskurza in ženske identitete in se ta oseba mora predvidljivo v določenem diskurzu tudi obnašati v sklopu te diskurzivno opredeljene identitete že z namenom, da se individuum v interakciji lahko s tem identificira kot Drugi, še preden se je pogovor in izmenjava začela. Za to nalogo je bilo to potrebno uvesti, ker pojmovanje diskurza, ki bi lahko omogočal razlago omejujemo s tem, da je časovno in krajevno definiran (Foucault 1991, 63) in tudi, da je sam diskurz obvladan s strani oblasti in ga ta reproducira. Ta definicija nam bo sicer prav prišla pri prikazu odnosov med ljudmi na Balkanu, ampak nam ne pojasni reprodukcije določenih identitetnih lastnosti, ki so in še vedno pripadajo določenim narodom.

Diskurzivna identiteta v določenem diskurzu, je identiteta prekalkuliranih in izbranih možnostmi med vsemi potencialnimi diskurzivnimi identitetami, opredeljenimi z doktrinami in diskurzi od katerih je eden član in se z njim identificira (Collon 1996, 9). Oseba se lahko v enem momentu diskurzivno identificira znotraj *istega* hegemonskega diskurza z identiteto A in v časovno zelo kratkem času in istem diskurzu pod identiteto B. Velja tudi obratno, kjer je ista oseba, ki se različno identificira, tudi sama različno pojmovana in identificirana s strani Drugega in ta interakcija se vedno zgodi še preden pride do izmenjave besed in simbolov. Oseba A predvideva, ko vidi osebo B in ji predpostavi določene lastnosti, da se bo ta oseba tako ali drugače obnašala znotraj tega diskurza in se temu primerno sama postavi v podoben diskurz s podobnimi znakovnimi elementi: elementi moči, spola, položaja, časa, kraja itd. Tako lahko oseba A od osebe B pričakuje določene lastnosti in obnašanje v trenutku X, isto identiteto pa postavi pod drugi sistem diskurzivne identitete v trenutku Y. Primer bi bil, da

oseba A, ki dela kot policist dopoldan in je v interakciji z osebo B, ima nešteto možnih identitet, ki jih lahko zavzame v tej interakciji. Popoldan pa isti osebi zopet zavzameta nešteto identitet v danem trenutku in diskurzu *a hkrati* se nikoli ne postavita izven identitete, ki jo zajemata v prejšnjem diskurzivnem trenutku. Ta ponovljivost identitete in njena prenosljivost, je eden od ključnih elementov diskurzivne identitete. Ta daje osebi določene predispozicije, ali če bi parafrazirali, osebni diskurz, ki ni nujno podrejen hegemonškemu diskurzu, ker se prilagaja trenutnemu diskurzu in se lahko ustvarja in se prenaša mimo njega. Tako oseba A lahko identitetske elemente policista, ki ga zaznamujejo, prenaša znotraj drugega diskurza, ker se od njega pričakuje, da se bo obnašal kot policist v vseh situacijah. Ta značilnost prenašanja določenih diskurzivnih elementov, je zelo pomembna, kadar govorimo o Balkanu; predvsem kadar govorimo o nacionalnem vprašanju in problemu, ki ga ustvarja. Tako iste elemente na širši ravni in višje ležečem diskurzu dobijo tudi skupine in narodi, preko katerih se ustvarjajo določeni diskurzivni predsodki o značaju in definiranju Drugega. Seveda si moramo narode in narodnost predstavljati kot antropološki pojem, oziroma si lahko narod predstavljamo kot »skupnost, saj se ne glede na neenakost in izkoriščanje, ki nemara vladata v njem, vedno poraja kot globoko, horizontalno tovarištvo. Prav to bratstvo je tisto, kar omogoča, da je v zadnjih dveh stoletjih toliko ljudi pripravljeno ubijati, a še bolj umirati v imenu teh omejenih predstav« (Anderson 1998, 16). Torej lahko vidimo, da je narod pravzaprav povezava, ki drži ljudi skupaj z neko lastnostjo, ki jim je inherentna – bodisi območje, zgodovina itd. in diskurzivna identiteta ravno tako obstaja kot tista sila, ki to povezavo praktično omogoča.

Skupinska identiteta postane sistem predvidljivih elementov, ki se jih lahko pripisuje določenemu narodu (Črnogorci so leni – in tudi v delovanju z njimi, predvidevamo, da so leni in se temu tudi do neke mere prilagajamo), čeprav s subjektom, ki mu postavljamo diskurzivno identiteto, sploh nismo bili v interakciji. Tako je ta identiteta nedvomno zamišljena; »saj niti pripadniki najmanjšega naroda nikdar ne spoznajo vseh svojih sočlanov, ne srečajo vseh niti ne slišijo zanje – in vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v skupnost« (Anderson 1998, 14).

Diskurzivna identiteta je predpostavka o drugih individuumih in narodih, ki omogoča identifikacijo diskurza in začetek interakcije. Zato moramo razumeti, da diskurzivna identiteta rahlo drugače reši ta problem in sicer z dvojnostjo identitete, ki hkrati umre in živi naprej in sama obstaja zgolj takrat, ko je potrebno, da se vzpostavlja diskurzivni sistem oziroma raven, ko pa se to zgodi »umre« in se pojavi nova.

6.3 Sočasna dialektika

Diskurz Balkana se torej najlažje predstavi kot sočasna dialektika: stanje, kjer lahko subjekt zavzame družbeno/nacionalno diskurzivno identiteto in jo ločuje od hegemonkega diskurza, znotraj katerega nastopa z Drugo diskurzivno identiteto. Že v večini dela sem pokazal, da so za Balkanske narode obdobja otomanskega širjenja in verskih sprememb na evropski celini zelo nestabilna in tako analogija Todorove, da je bil Balkan vedno most med vzhodom in zahodom (Todorova 2001, 42) rahlo spremeni sliko tega mostu. Most oziroma prehodnost tega območja je prinesla veliko več trčenj diskurzov in kultur, kot bi si upali priznati. Kakor sem ekstenzivno pokazal, se za severne narode Balkana to obdobje ni obrestovalo v obliki stabilnosti, ampak je veljalo nekakšno pol vojaško stanje, ki ni ravno omogočalo dobrega in stabilnega okolja za razvoj populacije in je bilo predvsem v prvi fazi zelo krvavo. Todorova večkrat v svoji knjigi opisuje, da so Otomani narodom pod njihovo oblastjo dopuščali veliko pravic in tudi versko svobodo, četudi so za to morali plačevati višje davke (Todorova 2001). To velja na tistih območjih, ki so bila daleč od »pograničnega« območja, ki ga Jurkić najraje omenja in ta območja so res uživala obdobje stabilnosti in razcveta. Ne bom iskal izvora in razvoj določene nacionalne identitete, ampak pokazal kako se diskurzivna identiteta pravzaprav bolje aplicira, ko razlagamo določena *delovanja* ljudi in narodov na območju.

Pod pojem sočasna dialektika si predstavljam, da se lahko diskurzivna identiteta, kakor sem že omenil, ponavlja in umre v istem diskurzivnem sistemu in ni od njega direktno odvisna; se pa na podlagi njega in Drugega pojavi. Tako recimo Hrvat definira in identificira sebe na podlagi Drugega, lahko rečemo Slovenca, nato pa se pojavljalo določene predpostavke o znanju jezika, kulturi, starosti subjekta, spola itd., ki vodijo v začetek pogovora in njuno izbiro diskurza. Hkrati nikoli ne uideta iz diskurzivne identitete, iz svojega hegemonkega diskurza, ki jima repetira znanje, simboliko in identiteto na podlagi katere lahko nemoteno vstopajo v drugi diskurz. Tako je Hrvat še vedno identifikacijsko Hrvat v svojem okolju, a to isto identiteto rahlo drugače predstavi in uporabi v drugem diskurzu, že zaradi obojestranskih predpostavk glede značaja ali identitete.

Uvedba diskurzivne identitete kot pojma, preko katerega gledamo določene družbene fenomene na Balkanu nam lahko pojasni, kako so narodi lahko preživeli in razvijali svojo kulturo, svoj diskurz, a hkrati živeli znotraj hegemonkega diskurza, ki je bil do leta 1918

vedno Drugi. Večina dežel na Balkanu, z redkimi izjemami, so bile vse do konca 19. stoletja pod oblastjo in nadzorom drugih velesil in večjih, predvsem vojaško močnejših držav. Nadzor in administracija na Balkanu pa ni bila kolonialna, niti ni bila civilno - pravno enakopravna do narodov, katere je upravljala, ampak je bila vedno vojaško - ekonomski privesek k imperiju (Bijelić 2011, 14). Mentaliteta se v tem primeru pomembno spreminja. Razlika v glavah ljudi in politični praksi ter uvedbi določenega diskurza je, če se del populacije dojema le v tem okvirju in se jim na podlagi tega tudi daje določene pravice. Skozi zgodovino Vojne krajine vidimo, da so se na Dunaju bolj malo zanimali za težave narodov na Balkanu, saj so se bolj ukvarjali z preprečevanjem turškega napredovanja do Dunaja (Jurković 2003). Tako so sprejemali različne nespametne politike: od naseljevanja Uskoškega prebivalstva in dajanja posebnih pravic, pa do militarizacije področja. Militarizacija je imela pomemben vpliv na diskurze v regiji. Zelo redko se je narode na Balkanu spraševalo o njihovih željah in potrebah, kajti priveske imperijev se je gledalo z očmi vojaškega diskurza, ki ni predvideval politične asimilacije, ampak zgolj administrativno. Tako se je militaristično - administracijski diskurz drži vse do razpada Avstro - Ogrske.

Kako se je ta vojaški diskurz vrtel, je najbolj vidno iz Berlinske pogodbe iz leta 1878, otroka takratnega Berlinskega kongresa, kjer je Avstriji pripadala pravica, da zasede bosanski Vilayet in da ima v njem pravico do izgradnje vojaških postojank in trgovskih poti (Albertini 2005, 22 - 23). Kakor marsikatera dejanja na Balkanu poprej, je tudi ta zasedba povzročila mednarodne pritožbe in negotovanja, predvsem s strani Rusije, ki je takrat začela na Balkan gledati kot na potencialno sfero vpliva (ibid.). Vedno, ko preučujemo poglede drugih ne-balkanskih držav na Balkan, opazamo, da se na Balkan gleda kot na zelo nestabilno območje. In Balkan *je bil* nestabilno militarizirano področje vse do konca prve svetovne vojne in tudi iskra, ki je sprožila prvo svetovno vojno. Balkan je bil po mnenju Albertinija igrišče evropskih sil in velesil za obiranje kosti umirajočega Otomanskega imperija (Albertini 2005). Kakršna koli politična entiteta je imela na Balkanu le značilnosti prehodnosti, kar je opazila že Todorova, a morda napačno interpretirala posledice internalizacije teh diskurzov.

Narodi na Balkanu niso imeli narodnih pravic (vse do razpada Avstro - Ogrske, je še vprašanje uporabe slovenskega, hrvaškega jezika sprožalo negotovanja v monarhiji), ampak vedno le »posebne« pravice (pravice do poselitve, ustanavljanju obrambe, manjše obdavčenje v primeru služenja v obrambnem sistemu), zaradi česar se je nacionalna identiteta zelo močno oblikovala na podlagi Drugega, ker je bil Drugi vedno omejevalni in negativni diskurz na nacionalne identitete južnih Slovanov. Uradni nacionalizem Avstrijske oblasti je bil

nedvomno avstrijsko naravnani in njegov odpor je najbolje razumeti kot »orodje naturalizacije in hkrati ohranjanja dinastične oblasti, ki je značilen zlasti na širših večjezikovnih ozemljih« (Anderson 1998, 100). Uradni jezik na kranjskem je bil nemški in slovenščina se je zgolj uporabljala v bogoslužne namene ter za pogovore med Slovenci (Dermol 1994, 10). Podobna situacija je bila na hrvaškem in v drugih deželah, ki so bile pod Avstro - Ogrsko oblastjo, ki se je bolj ukvarjala z porastom nacionalizmov v Marčni revoluciji leta 1848 na severu in vprašanje madžarskega nacionalizma kot pa s slovanskim vprašanjem (Žvanut in Vodopivec 2002, 172 - 174). Takšna situacija se je preslikala po celotni Monarhiji kakor tudi v sosednjih državah, ki so na Balkanski polotok prav tako gledale na vojaško-vplivno območje. V 19. in 20. stoletju je bila Evropa center političnega sveta in političnih igrice v regiji in zanimivo bi bilo primerjati podobnost takratnega Balkanskega vprašanja z današnjim bližnjevzhodnim, kjer prav tako prihaja do militarizacije in ne kolonializacije osvojenih območij.

V težavah nepriznavanja narodnih pravic in narodnih teženj se gibanja na slovenskem in hrvaškem krepijo tako, da internalizirajo in krepijo kulturne in jezikovne diskurzivno identifikacijske elemente, ter vzporednost ločevanja te internalizacije z političnim udejstvovanjem. Politične težave z nepriznavanjem pravic se kastrira ravno z elementi diskurzivne identitete in grajenju močne nacionalne identitete narodov na Balkanu. Ta identiteta je bila še *posebej* nacionalno usmerjena *ravno zato*, ker je obstajala takšna ignoranca s strani hegemonškega diskurza. Dialektični soobstoj diskurzivne identitete omogoča vzporedni razvoj obeh identitet, ne da bi sabotirale druga drugo, tako politično identiteto, kot nacionalno/kulturno.

Kot vsaka narodno/kulturna identiteta, tudi ta temelji na močni identifikaciji na podlagi Drugega in ogromno zamer, ki so izhajale iz stoletnih selitev, »nepravičnih« podeljevanj zgodovinskega ozemlja ali pa ekonomskih težav, je bila močna povezovalna nit pri gradnji mita Drugega in kastraciji moči vodilnega diskurza. Skoz stoletja so se ustvarile mnogokatero stereotipne podobe o ljudeh na Balkanu, v večini so bile le ustvarjanje identitete in diferenciacija med narodno zelo mešanimi področji. V času vzpona nacionalizma v Evropi pa postane pomemben element diskurzivne identitete. Tako se že v prestopu identitete pojavljajo kastracijski elementi moči ene diskurzivne identitete, ki poskuša na podlagi narodne identifikacije pridobiti hegemonški položaj v dialektiki (Slovenec se počuti superiornega nad Hrvatom in obratno). *Ta vezava nacionalnega dominacijskega diskurza v prakso diskurzivne identifikacije je eden od značilnosti Balkanskega diskurza, druga pa je upiranje in zavračanje hegemonškega diskurza.*

Vse do razpada evropskih hegemonskih sil je bil to edini način za obnavljanje nacionalne pripadnosti med večino prebivalstva, predvsem tistimi, ki niso bili v politično-kulturnem gibanju. Povprečen subjekt je svojo pripadnost določeni naciji kazal na vse možne načine, da bi se s tem postavil ob bok Drugemu in postavil svojo identiteto na še močnejšo diskurzivno raven. To je bilo predvsem značilno, kadar se subjekt postavi v popolnoma drugo okolje, drugi diskurz, kjer s popolno kastracijo Drugega in popolno identifikacijo svoje pripadnosti ne izgubi stabilnosti in predvidljivosti znanega diskurza, kajti v hegemonskem diskurzu je on Drugi. Zamejci so zato velikokrat bolj nacionalistično opredeljeni kot ljudje, ki dejansko živijo v določenem narodnem območju ravno zaradi tega, ker jim položaj Drugega in odklonskost diskurza, ki se definira na podlagi njih, predstavlja tuj in zahrbtn odnos. Šele z asimilacijo in sprejemanjem novih diskurzivnih identitet in kastracijo Drugega v sebi, postanejo *delno* vpleteni v hegemonski diskurz.

Podobno kot balkanskost diskurzivne identifikacije naproti Drugem, se tudi hegemonski položaj vedno preizprašuje. 500 letna zgodovina Balkana nas uči, da je bila malokdaj (ali pa samo kratek čas) kakšna država na Balkanu pod svojo suvereno oblastjo in je bila vedno igračka v partijah šaha večjih sil. Tako se skozi procese diskurzivne identifikacije in nacionalnosti subjekta razvija negativna nastrojenost proti hegemonski oblasti. Subjekt v vsakdanjem delovanju lovi več identifikacijskih elementov in poleg nacionalnega je proti-oblastni eden najmočnejših, ravno zaradi zgodovine na Balkanu in *vrsti* oblastnosti, ki je bila izrazito dominacijska in je temeljila na ekskluzivnosti izvedbe hegemonskega diskurza, ki je bil politično in tudi narodno negativno naravnano do subjekta. Nesodelovanje in zaničevanje Drugega tako pridobi diskurzivne lastnosti in subjekt se hitro internalizira na svoj nacionalni diskurz, katerega v produkciji diskurzivne identitete venomer uporablja, da kastrira moč hegemonskega diskurza. Praktična posledica tega je negativen in zaničevalen odnos do oblasti, države, političnosti in vodenja, ker v zgodovini narodov na Balkanu to ni prinašalo nobene dodane vrednosti; vedno je bil hegemonski diskurz oblasti, diskurz velikega Drugega. Cesar je gol, ne ko izgubi oblast, ampak je gol, še preden oblast nad subjektom lahko uveljavi.

7 Sklep

V sklopu svojega raziskovalnega vprašanja, da je diskurzivna identiteta Balkana, ki temelji na zavračanju in upiranju vladajočemu diskurzu, zgodovinsko pogojena posledica neobstoja stabilne »balkanske« oblasti in institucij ter vsiljenega zunanjega diskurza, sem lahko prišel do zaključka, da je eden od razlogov za specifičnost balkanskega diskurza. Za eno analizo bi bil obseg raziskovanja preobsežen, da bi lahko podal preverjen in metodološko potrjen rezultat, kar namen te naloge niti ni. Namen je pokazati nov pogled in novo možnost za razvoj pogleda na razvoj balkanske diskurzivne posebnosti, ki je nacionalno močno pogojena. Želel sem pokazati, da je balkanski diskurz zgodovinsko zelo obremenjen diskurz in da je to imelo zelo pomemben učinek na vzpostavitev. Seveda bi lahko trdil, da je vsak diskurz posledica nekakšne zgodovinske paradigme, ampak specifičnost balkanskega je v tem, da temelji na zgodovinskih posledicah in položaju nacionalne identitete. Prav tako sem hotel pokazati, da je kulturna identiteta, kot jo Todorova predstavlja, omejen koncept ki mogoče velja le na tistih območjih, ki so imela relativen mir in stabilnost, da pa ne more veljati na območjih, ki so bila več kot 500 let klasificirana kot vojna območja, ker se je dialektika potem pomembno spreminjala.

Zgodovina kot mati učenja pokaže lastnosti, ki kažejo na to, da obstajajo vsaj delno, za večje zamere med posamezniki in skupinami tako na bazi verske, kot tudi nacionalne pripadnosti, zaradi pol-vojaškega območja, ki je zajemalo več kot pol Balkana in je pomembno vplivalo na ljudi in razvoj narodnega vprašanja v času pomladi narodov. To isto pol-vojaško območje in hegemonski diskurz glede priznavanja pravic narodom nikoli ni reševal mednacionalnih teženj in jih je pravzaprav za svoje ekspanzivne elemente tudi izkoriščeval. To je bilo večkrat očitno pri prebiranju gradiva in tudi pri preučevanju določenih kulturnih pripovedk. Zgodbe kot so Martin Krpan, Peter Klepec in druge regionalne ljudske zgodbe junaka vidijo kot tisto osebo, ki se upre dominantni – vodilni strukturi v državi, ki je redko bila v oblasti naroda ki je zasedal območje. To bi bilo potrebno bolj proučevati, da bi lahko videli kulturne posledice in narodne vzgibe teze, ki sem jo predlagal in bi bila zelo zanimiva politološka analiza pri preučevanju politične kulture prostora.

Kar pa lahko trdim je, da je balkanski diskurz: diskurz izkoriščevanja in zavračanju Drugega preko dialektike, ki je hkrati obstajala v več diskurzih in ni bila hegemonsko naklonjena. Tako so narodne identitete na Balkanu zelo močno navezane na identifikacijo Drugega in ker ni

bilo politične entitete ali pa sistema, ki bi te težave uspešno reševal, ampak jih je večino časa ignoriral, se je diskurzivna identiteta zelo nacionalistično opredelila in do pravega reševanja nacionalnih nesoglasij redko kdaj prihaja. Pravzaprav je bilo iz vidika takratnih velesil to opravičljivo, kajti Balkan, razen kot vojaško interesno območje in tranzitne poti, niso videli nič posebej vrednega in se niso ubadali z reševanjem kakršnih koli konfliktov, četudi so jih sami največ povzročili.

Todorova je opredelila balkanizem kot diskurz o Balkanu, diskurz Balkana pa je interni diskurz, ki se seveda kot vsi ostali diskurzi delno preslika v njih. Kakor je dognala, je diskurz balkanizma ta o vsiljeni dvoumnosti, nerazumevanje in ustanavljanje Drugega kot označevalca, ki ne razume kompleksnosti problematike. Sama je diskurze Balkana več ali manj nacionalno omejila, a premalo povezovala narode na Balkanu glede skupnega delovanja in ne samo kulturne posebnosti. Dialektična sočasnost je posledica ignorance in hegemonije, ki so jo oblastne strukture proizvajale. Je dvosistemska identiteta Balkanca: po eni strani pripadnika naroda, ki ni imel pravice, po drugi strani pa identiteta subjekta, ki je podjarmljen in divji, nezmožen popolne identifikacije znotraj hegemonskega diskurza, proti Drugemu, ki ga ponuja, ker je bil Drugi pravzaprav on sam.

8 Literatura

- Albertini, Luigi. 2005. *Origins of the War of 1914*. Enigma Books: New York.
- Altić, S. Mirela. 2009. Hrvatska kao zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet? *Društvena istraživanja* 20 (2 - 4): 401 - 413.
- Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Bertoša, Miroslav. 1986. *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*. Pula: Istarska naklada.
- Bijelić, Dušan. 2011. *Normalising the Balkans. Geopolitics of psychoanalysis and psychiatry*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Carlton, Richard J. in Alan Rushworth. 2009. *The Krajina Project: Exploring the Ottoman-Habsburg Borderland*. Oxford: Oxford University Press.
- Cofek, Danijela in Nataša Štefanec. 2011. Vojnokrajiške institucije u praksi: Slavonska krajina 1578. godine. *Podravina* 19 (1): 5 - 45.
- Cussans, Thomas in Meta Sluga, ur. 1995. *Atlas evropske zgodovine*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Cvijić, Jovan. 1922. *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev* Ljubljana: Založba Sophia.
- Dermol, Hedviga. 1994. *Besedni red prilastka in izrazov za pojmovanje okoliščin v Slomškovi pridigi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- *Encyclopedia Britannica*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/> (2. avgust 2013).

- Fine, John V. A. 2005. *When ethnicity did not matter in the Balkans : a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early - modern periods*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Finley, I. Moses. 1985. *Democracy Ancient and Modern*. London: Hogarth Press.
- Foucault, Michel. 1991. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana. Krt.
- - - - 2008. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
- Goldsworthy, Vesna. 2002. Invention and In(ter)vention: The Rethoric of Balkanization. *Balkan as Methaphore: Between globalization and Fragmentation*, ur. Dušan I. Bjelić in Obrad Savić, 25 - 38. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Hoolbroke, Richard. 1998. *To End a War*. New York: Random House.
- Jonov, Michail, ur. 1980. *Nemški in avstrijski pitepisi za Balkanite*. Sofija: Nauka i izkustvo.
- Jung, Carl Gustav. 2006. *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jurković, Ivan. 2003. Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.) *Migracijske i etničke teme* (2 - 3): 147 - 174.
- Kiossev, Alexander. 2002. The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identification. *Balkan as Methaphore: Between globalization and Fragmentation*, ur. Dušan I. Bjelić in Obrad Savić, 25-38. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Malcolm, Noel. 1996. *Bosnia: A Short History*. London: Papermac.
- Moaçanin, Fedor. 1960. Periodizacija historije Vojne krajine (XV - XIX st.). *Historijski zbornik*, ur. Jaroslav Šidak, 111 - 117. Zagreb: Povijesno društvo Hrvatske.
- Oberman, A. Heiko in Eileen Walliser - Schwarzbart. 2006. *Luther: man between God and the Devil*. New Heaven: Yale University Press.

- Palmer, Alan. 2011. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. London: Faber & Faber.
- Pavličević, Dragutin, ur. 1984. *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Zagreb: SN Liber.
- Raunkar, Tomislav. 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.
- Rothenburg, Gunther Erich. 1966. *The Military Border in Croatia 1740 - 1881: A Study of an Imperial Institution*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Said, Edward. 1977. *Orientalism*. New York: Vintage books.
- Scollon, Ron. 1996. Discourse identity, Social Identity and Confusion. V *Intercultural Communication Studies VI* (1): 1 - 16.
- South East Europe. 2013. *The transnational cooperation plan*. Dostopno prek: <http://www.southeast-europe.net/> (1. avgust 2013).
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (29. julij 2013).
- Štih, Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec. 2008. *Slovenska zgodovina: družba - politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. Dostopno prek: Sistory.
- Švajncer, J. Janez. 1992. *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Terseglav, Marko. 1996. *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. Ljubljana: SAZU.
- Todorova, Maria. 2001. *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: ICK.

- Valjavec, Fritz. 1963. *Südosteuropa und Balkan. Ausgewählte Aufsätze*. München: R. Oldenbour.
- Žvanut, Maja in Peter Vodopivec. 2002. *Vzpon meščanstva*. Ljubljana: Modrijan.